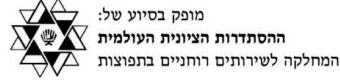

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֵמְדָּת יָמִים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֶׁת הַשָּׁבֹועַ וְאֵרָא תַש"ף

וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לְבִטַח וְכִנּוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כִרְמִים ... בְּעֲשׂוֹתֵי שָׁפְטִים

בְּכָל הַשָּׂאֲטִים אֲתֶם מְסָבִיבֹתֶם

שְׁבַעִים וְחֲמֵשׁ שָׁנִים לְשַׁחְרוּר אוֹשׁוּיָן

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סֵלֹן מְמָאִיר וְקוֹץ מְכָאָב מִכִּיבְתֶם הַשָּׂאֲטִים אֲתֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֶדְנִי יְקוֹק: ס
כֹּה אָמַר אֶדְנִי יְקוֹק בְּקִבְצֵי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפְצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל אֲדָמְתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב: וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לְבִטַח וְכִנּוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כִרְמִים וְיָשְׁבוּ לְבִטַח בְּעֲשׂוֹתֵי שָׁפְטִים בְּכָל הַשָּׂאֲטִים אֲתֶם מְסָבִיבֹתֶם
וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְקוֹק אֱלֹהֵיהֶם: ס

(הפטרת פרשת וארא. יחזקאל כ"ח פסוק כה ואילך. פסוקי הפתיחה בתוספת הפסוק שקודם לה)

במקביל לפעילותו הנבואית של יחזקאל בבבל, ניבא גם ירמיהו הנביא בירושלים. מציאות זו נותנת לנו אפשרות לקבלת דבר ד' משתי נקודות תצפית שונות, מה שמאפשר עומק והבנה נוספים.

נקדים ונאמר כי בנושאים רבים קיימים הבדלים מהותיים בין שני הנביאים. להלן שתי דוגמאות:

א. ירמיהו איננו מחשיב את יהויקים כמלך, מהרגע שהוגלה לבבל וישב שם בכלא. לכן הוא מונה את השנים לצדקיהו דודו, שתפס את מקומו. יחזקאל מונה את השנים למלכות יהויכין למרות ישיבתו בכלא הבבלי.

ב. ירמיהו רואה בדור המדבר "דור דעה". יחסי עם ישראל וקודשא בריך הוא בדור זה, הם סמל חיובי לדורי דורות. לעומתו, יחזקאל מבקר בביקורת קשה ביותר את דור המדבר.

בהפטרת פרשתנו שני הנביאים מסכימים ומנבאים כמעט באותה לשון. יחזקאל אומר: "וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לְבִטַח וְכִנּוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כִרְמִים", ירמיהו אומר: "עוֹד תִּשְׁעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן ... וְהַשְׁבֵּתִים לְבִטַח: (ל"א ד, ל"ב ז).

בנבואת יחזקאל מודגש עניין נוסף שמודגש בביטויים המיוחדים הללו: "וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סֵלֹן מְמָאִיר וְקוֹץ מְכָאָב מִכִּיבְתֶם הַשָּׂאֲטִים אֲתֶם... בְּכָל הַשָּׂאֲטִים אֲתֶם מְסָבִיבֹתֶם".

ננסה להבינם.

יונתן תרגם סֵלֹן מְמָאִיר - קֶלֶךְ מְכָאָשׁ, כלומר שלטון מקולקל - שלטון רשע זר.

רש"י פירש סֵלֹן - "מִיִּן קַמְשׁוֹנִים וְחוֹחִים הוּא". מְמָאִיר - "עֵינֵי הַכַּאֲבָה כְּמוֹ צִרְעָת מִמֵּאֲרָת".

את הביטוי הַשָּׂאֲטִים תרגם יונתן - "בְּדָבָרֵי יִתְהוֹן", כלומר, שבוזזים ושוודדים אותם.

לעומתו, רש"י פירש - "הַבוּזִים אוֹתָם", כלומר מבזים ומשפילים אותם.

אם נסכם את פרשנותם של תרגום יונתן ורש"י, המשמעות של נבואת הנחמה היא, שלעתיד לבוא העמים ששלטו על עם ישראל והציקו לו יפסיקו זאת, כיוון שעם ישראל ישב עצמאי, בטוח בארצו וממילא שכניו הרעים ששלטו בו לא יוכלו יותר להציק ולבזותו.

בימנו מתברר שנבואה זו מקבלת משמעות הרבה יותר רחבה. עם ישראל יחזור לארץ ישראל. ארץ ישראל תקבל את עם ישראל באהבה ותיתן לו את פירותיה בשפע ובברכה (כרמי ארץ ישראל הם מותג מוביל בעולם). עם ישראל שהיה מושפל, בזוי ושהיה במשך שנים טרף לשלטון שחמד את כספו ורכושו, הולך ובונה מדינה לתפארת, שמובילה את העולם מבחינה טכנולוגית. אזרחי מדינת ישראל זוכים לחיות ברמת חיים ובאיכות חיים מהגבוהות בעולם וליהנות מתוחלת חיים מדהימה, בכל קנה מידה. לכן, נפרש את הביטויים בדרך קצת אחרת.

עם ישראל, עד לפני שבעים וחמש שנה, היה משול לקוצים ודרדרים שיש לבערם מן העולם. היהודים נחשבו למצורעים, שיש להושיבם בנפרד מיתר חלקי האוכלוסייה. בימי השואה האיומה לא היה עם יותר בזוי ובזו. מדינת ישראל היא נס גלוי כל כך בולט, מול החורבן והשממה של מדינות ערב המקיפות אותה - המדינות שבמשך שנים רבות ניסו, וחלקן מנסות עדיין להשמידה. העם הזה זכה בימנו להיות עם נערץ על חלקים גדולים מאוד של האנושות. הכינוס הבינלאומי המתקיים בירושלים השבוע, בהשתתפות מנהיגים מעשרות מדינות מובילות בעולם, גם הוא חלק מהתקיימות הנבואות של יחזקאל וירמיהו.

הבה נתפלל כי נזכה לתקן עוד ועוד תחומים במדינת ישראל, מה שיהפוך אותה עוד יותר "אור לגויים".

לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט	לע"נ הרב ישראל רוזן זצ"ל נלב"ע י"ג בחשוון תשע"ח	לע"נ תמר ליכטנשטט האהובה יהי זכרה ברוך	לע"נ ר' מאיר וגבי' שרה ברכפלד ז"ל (שרה - נלב"ע ט"ז בטבת תש"ף)	לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט
לע"נ הרב אליהו כרמל ז"ל נלב"ע ח' באייר תשע"ו	לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלב"ע י' באייר תשע"א	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלב"ע י' בתמוז תשע"ד	לע"נ גבי אסתר שמש ע"ה נלב"ע כ' באב תשע"ז	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלב"ע י"ז בסיוון תשע"ד
לע"נ גיטה ואברהם קליין ז"ל, (אברהם - נלב"ע ב"ג בעומר תשע"ט)				
לע"נ הגופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד				

Eretz Hemdah
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org
ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חַמַּדַּת הַדָּף הַיּוֹמִי

תפילת ערבית לפני השקיעה

הרב עקיבא כהנא

במשנה (פרק ד, משנה א, דף כו ע"א) נחלקו רבי יהודה וחכמים האם מזמן פלג המנחה שהוא שעה ורבע זמניות לפני השקיעה, הזמן נחשב ליום או ללילה. הגמרא (דף כז עמוד א) קובעת שאדם יכול לפסוק או כרבי יהודה או כחכמים לפי בחירתו: " דעבד כמר - עבד, ודעבד כמר - עבד".

תוס' הרא"ש (ד"ה דעבד) והברטנורא על המשנה מעירים שרק אדם שהתפלל מנחה לפני זמן פלג המנחה יכול להתפלל ערבית לאחר פלג המנחה, אבל אדם שהתפלל מנחה לאחר פלג המנחה, החשיב את הזמן הזה ליום, ושוב לא יוכל להתפלל באותו הזמן ערבית. תוספות (דף ב ע"א ד"ה מאימתי) כתבו שנהגו להתפלל ערבית מוקדם בגלל שמותר לפסוק כרבי יהודה, אך הוא מקשה על דעה זו משום שבזמנו היה המנהג להתפלל גם מנחה לאחר זמן פלג המנחה, ולכן הוא הסביר זאת באופן אחר, משום שהוא הבין ששני דברים אלו הם סותרים האחד את השני.

לעומתם הפני יהושע (בגמרא ד"ה והשתא) הסביר את מנהג העולם שהיו מתפללים מנחה וערבית בין פלג המנחה לשקיעה, שהסיבה שמותר להתפלל ערבית כבר מזמן פלג המנחה, היא לא בגלל שהלכה כרבי יהודה, אלא בגלל שחכמים הקילו בזמנה של תפילת ערבית שהיא רשות, ואמרו שניתן להתפלל ערבית גם בזמן פלג המנחה, ולא בגלל שהלכה כרבי יהודה בזה (וכך לדעתו ניתן לדייק מלשון הרמב"ם תפילה ג, ז. אמנם הפרשנים פירשו את לשונו באופנים אחרים). לכן לדעתו אפשר גם להתפלל גם מנחה וגם ערבית בין פלג המנחה לשקיעה. לפי דבריו הוא מסביר גם את המנהג המוזכר בדברי התרומת הדשן (סימן א) שבימי קדם היו מתפללים ערבית לפני פלג המנחה, משום שבערבית הקילו. ערוך השולחן (סימן רלג) הביא את הסברו של הפני יהושע ודוחה אותו מכח דברי הגמרא, ולכן כותב שאין לעשות כך לכתחילה, אבל בדיעבד אם התפלל ערבית לפני השקיעה, אחרי שהתפלל מנחה לאחר פלג המנחה, יצא, משום שערבית היא כנגד הקטרת אברים שכשרים גם ביום וגם בלילה.

הרשב"א (כו ע"א ד"ה ואפשר) ורבינו יונה (על הרי"ף יח ע"ב) כתבו שאפילו אדם שחלק מהימים מתפלל ערבית מוקדם, וחלק מהימים מתפלל מנחה בשעה מאוחרת - הוא סותר את עצמו, משום שכל אדם צריך להחליט כמי הוא נוהג - כרבי יהודה, או כחכמים. וכך פסק השו"ע (רלג, א) שאדם צריך כל ימיו להתפלל ערבית בפלג המנחה או מנחה בזמן פלג המנחה, אבל לא להתפלל ביום אחד כך וביום אחד כך. ורק בשעת הדחק יכול לשנות ולהתפלל ערבית מוקדמת.

המגן אברהם (רסז, א) למד מדברי הטור שהבין מהגמרא שביום שישי יש עניין מיוחד שבגללו מותר להתפלל ערבית מוקדם, והסביר זאת משום שאסור להקטיר את איברי הקרבנות של יום חול בלילה, ולכן מקטירים אותם ביום, ולכן ערבית שהיא כנגד הקטרת איברים יכולה להיות בזמן זה. הוא דוחה דבר זה משום שבגמרא משמע שאין הבדל בין יום חול לשבת, ובשניהם הדין שוה, משום שהגמרא הוכיחה ממנהגו של רב בליל שבת שניתן לפסוק כדברי רבי יהודה בכל ימות השבוע.

המשנה ברורה (רלג, יא) כותב שבמקרה שיש חשש שאם לא יתפללו ערבית בצמוד לתפילת המנחה, אנשים ילכו לאחר המנחה ולא יישארו להתפלל, ותתבטל התפילה במניין, הרי שעדיף במקרה כזה להתפלל ערבית לפני השקיעה מאשר לבטל את התפילה במניין, וכמו שכתב רבינו ירוחם (תא"ו נתיב ג, חלק ב). הבן איש חי (ויקהל ז) כתב גם הוא שנהגו להקל בזה בציבור, ויש להם על מי שיסמוכו.

סיכום: הלכה כתבה הגמרא שניתן להחליט אם לנהוג כרבי יהודה או כחכמים בזמן פלג המנחה. השו"ע פסק שלאדם אסור לשנות בין יום אחד ליום אחר, אך בשעת הדחק מותר לשנות. באותו יום כתבו הראשונים שאין להתפלל מנחה וערבית שניהם בין זמן פלג המנחה והשקיעה, אך המשנה ברורה והבן איש חי כתבו שבדיעבד ניתן להקל בזה בציבור.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:

נתנאל אילן בן שיינא ציפורה	ניר רפאל בן רחל ברכה	שלהבת בת ברכה
רבקה רינה בת גרונה נתנה	אסתר בת רחל	יפה בת רחל יענטע
ויקי ויקטוריה בת דייזי	מאירה בת אסתר	יהודית שרה בת רחל
	אסתר מיכל בת גיטל	

בתוך שאר חולי עם ישראל

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל.

הרחבת חזית בתביעה בבית הדין

ארץ חמדה גזית ירושלים / חשוון תשע"ח / תיק מס' 77044

דיין: הרב יוסף כרמל

תקציר המקרה: התובע הגיש כתב תביעה ולאחריו עוד כתב תביעה, שני כתבי התביעה הגיעו לפני הדיין הראשון. לטענת הנתבע אין להתייחס לכתב התביעה השני משום שמדובר על הרחבת חזית.

פסק הדין: כתב התביעה השני מתקבל עם הטענות הנוספות שבו, לנתבעים יהיה זמן להגיב בדיון הראשון או לאחריו.

נימוקים:

א. סמכות הבוררים

כתב הבוררות שעליו חותמים הצדדים קובע כי בית הדין ידון בכתבי הטענות ובכל טענה שעולה במהלך הדיון, לכן בית הדין מוסמך לדון גם בטענות שלא פורטו בכתבי הטענות.

ב. הרחבת חזית - עובדתית או משפטית

לפי ההלכה אדם רשאי להחליף את טענותיו שנטענו בעל פה בבית הדין (בבא בתרא לא ע"א ושולחן ערוך חו"מ פ, א) מטענה עובדתית אחת לטענה עובדתית אחרת. אמנם אם דבריו נכתבו בפרוטוקול הוא אינו יכול לשנות את דבריו (שו"ע חו"מ פ, ב). מאידך יכול האדם להחליף את טענותיו המשפטיות ואין על כך הגבלה בהלכה.

ג. החוק בעניין הרחבת חזית

אמנם בית הדין דן לפי ההלכה, וככזה הוא אינו מחויב לחוק, למרות זאת נראה שגם לפי החוק ניתן להרחיב חזית במקרה כזה. ההגבלות על הרחבת חזית המופיעות בסעיפים 91-92 לחוק סדרי הדין, מטרתן דיון ממוקד ויעיל. אשר על כן, תיקון כתב התביעה בשלב מוקדם כל כך של הדיון אינו פוגע ביעילות הדיון, ולכן הוא אפשרי גם על פי החוק. בנוסף, התיקונים בכתב התביעה החדש אינם מהותיים.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג לע"נ גב' לוריין הופמן ז"ל לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה לע"נ נורמן רוסק נלבי"ע בכ"ב באב לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
--	--	---	--

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

רבי שמעון בדרך לרומי

במסכת מעילה (יז, א) מובא מעשה ברשב"י שנסע לרומי לבטל גזירות שגזרו הרומאים על עם ישראל, וז"ל הסוגיה (במעט תרגום ובתוספת ביאור):

"שאל רבי מתיא בן חרש את רבי שמעון בן יוחאי בעיר ורומי: מנין לדם שרצים שהוא טמא? אמר לו: דאמר קרא יְזֶה לְכֶם הַטְּמָא [בְּשָׂרְךָ...! (וכתוב זה מיותר ויש ללמוד ממנו שדם השרץ מטמא. רש"י) אמרו לו תלמידיו: חכים ליה בן יוחאי! (כבר נתחכם בן יוחאי שידוע לומר דבר זה) אמר להם: תלמוד ערוך בפיו של רבי אלעזר בר רבי יוסי (ולא אמר רשב"י מדעתו אלא שלמד זאת מרבי אלעזר בר רבי יוסי). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת, ושלא ימולו את בניהם, ושיבעלו את נדות. הלך רבי ראובן בן איסטרובלי וסיפר קומי (שגילח השער שעל מצחו והניח השער של אחריו כעין בלורית שהעובדי כוכבים עושין כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי), והלך וישב עמהם, אמר להם: מי שיש לו אויב יְעַנֵּי או יְעַשֵּׂיר? אמרו לו: יְעַנֵּי, אמר להם: אם כן, לא יעשו מלאכה בשבת – כדי שְׂיַעֲנֵנו, אמרו: טוב אמר, תיבטל הגזירה, ובטלוח. חזר ואמר להם: מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא? אמרו לו: יכחיש, אמר להם: אם כן, ימולו בניהם לשמונה ימים – וכחישו, אמרו: טוב אמר, ובטלוח. חזר ואמר להם: מי שיש לו אויב ירבה או יתמעט? אמרו לו: יתמעט, אם כן – לא יבעלו נדות, אמרו: טוב אמר, ובטלוח. (אחר כך) הכירו בו שהוא יהודי – החזירום. אמרו: מי ילך ויבטל הגזרות – ילך ר' שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנשים, ואחריו מי ילך – ר' אלעזר בר ר' יוסי. אמר להם רבי יוסי: ואילו היה אבא (שלי) חלפתא קיים, יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה (ואם כן כיצד אתן את בני להריגה)? אמר להם ר' שמעון: אילו היה יוחאי אבא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה? אמר להו רבי יוסי: איני מפחד שהגויים יפגעו בי, אלא שאני מפחד בדרך יקפיד רבי שמעון על בני ויענישנו, ולכן אני מעדיף שאצטרף בעצמי לרבי שמעון. קיבל עליו רבי שמעון שלא יעניש את רבי אלעזר, והצטרף רבי אלעזר ברבי יוסי עימו לדרך. ואף על פי כן לבסוף העניש אותו. כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה זו בפניהם: מנין לדם השרץ שהוא טמא? עקם פיו ר' אלעזר בר רבי יוסי ואמר: קרא יְזֶה לְכֶם הַטְּמָא (ויש לדרוש מכך שדם השרץ טמא). אמר לו ר' שמעון: מעקימת שפתיך אתה ניכר שתלמיד חכם אתה, אל יחזור הבן אצל אביו! יצא לקראתו בן תמליון (שד) ואמר: רצונכם אבוא עמכם? בכה ר' שמעון ואמר: מה שפחה של בית אבא (הגר שפחת שרה) – נודמן לה מלאך שלש פעמים. ואני לא פעם אחת; יבא הנס מכל מקום (ואפילו על ידי שד). קדם השד, ונכנס בבית הקיסר. כאשר בא לשם, אמר: בן תמליון צא! בן תמליון צא! וכיון שקראו לו – יצא והלך. אמר להם הקיסר: בקשו ממנו כל מה שתייצרו ואתן לכם! והכניס אותם לגניזו כדי שיקחו את כל מה שירצו. מצאו את האיגרת של הגזירות ונטלו אותה וקרעו אותה."

רש"י ביאר שרשב"י נחשב לחכם מופלג, וכאשר רבי אלעזר הקדים וענה על השאלה שנשאלה בפניהם, נחשב רבי אלעזר למורה הלכה בפני רבו, ולכן הקפיד עליו רשב"י והעניש אותו. אמנם צריך להבין כיצד יתכן המסופר לפני כן בתחילת הסוגיה שתלמידיו של רבי מתיא בן חרש הסתפקו ביכולת התורנית של רשב"י!! והרי רשב"י נחשב לאחד מגדולי הדור. וכן צריך להבין כיצד יתכן שרשב"י הפך את התחייבותו לרבי יוסי שהוא לא יעניש את בנו? כדי להעמיק בהבנת המעשה יש לעיין בתיאור אחר של נסיעת רשב"י לביטול הגזרה, וז"ל המעשה כפי שהוא מובא בסוף מדרש זוטא (איכה בובר נוסחה א, מג)

"נתנו רבנו של גזרת גזרה מלכות הרשעה בימי רבי שמעון בן יוחאי... והיה שם זקן אחד ושמו רבי ראובן האיצטרובלי, והוא נכנס ויוצא לפני המלך בלא רשות... אמר לו ראובן אדוני המלך לאדם שיש לו אויבים רבים, מהו [רוצה] שיהיו חלשים או גבורים, ואלו יהודים אינם חלשים אלא בשביל המילה... אמר לו... אמר לו יפה אמרת תבטל... אמר לו כתוב אגרת להם ושלח לארץ ישראל, מיד צוה המלך לכתוב אגרת, ויצא רבי ראובן בן איצטרובלי ונכנסו גדולי מלכות אצל המלך ומצאו דברים כתובים, אמרו אצבע של יהודים נכנסה לכאן, אמרו לו חזור בך, אמר להם אין המלך חוזר בדברים, אמרו לו כתוב באגרת כל מי שיוליכם יהרג, צוה המלך ועשה כן. שמע רבי ראובן ושלח לארץ ישראל שכך היה המעשה ועכשיו אם יש בכס איש מלומד בנשים יבא ויטול האגרת, נתנו עיניהם ברבי שמעון בן יוחאי, אמר להם אין אני הולך לעצמי, נתן עיניו ברבי אליעזר ברבי יוסי, אמר לו רבי יוסי לרבי שמעון בן יוחאי נתת עיניך בבבת עיני... אם כן השבע לי... ואתה מחזירו לי, נשבע לו רבי שמעון בן יוחאי, הלכו וישבו לספינה אחת וישב עמהם תלמיד אחד ושמו מתיא בן חרש, התחיל והיה שואל אותו בהלכה, אמר להם מנין לדם השרץ שהוא טמא יותר מבשרו, אמר לו רבי שמעון זה טמא וזה טמא, אמר רבי אליעזר דמו טמא מבשרו, עמד רבי מתיא בן חרש ונשקו על פיו, אמר רבי שמעון ולי למה לא נשקתני, אמר לו רבי לא נשקתי אלא עריכת שפתיו, באותה שעה נתן בו עיניו רבי שמעון, והיה מטרף למות, ונזכר שבועה שנשבע לאביו ונתיישרה דעתו עליו, והיו המלחים עוברים בספינה ודרך אחד מהם על צוארו של רבי אליעזר ויצאה אסכרה מפיו (ועברה לפיו של המלח. פירוש קדמון), באותה שעה תלה רבי שמעון עיניו לתורן של ספינה, וראה שידה אשמדאי שהיה יושב עליו, אמר רבי שמעון מה טיבך, אמר לו לעשות לכם נס... עכשיו אני הולך ואכנס בביתו של מלך... ולחש לה רבי שמעון בן יוחאי אל אזנה ונתרפאת... אמר לו המלך לרבי שמעון בן יוחאי מה אתה מבקש שאתן לך, אמר לו רבי שמעון בן יוחאי איני מבקש אלא האגרות שכתבת לבטל הגזירה, וכתוב בהן כל מי שיוליכם יהרג, אמר לו אם כן הוא הדורן של מלך שכל מי שיעשה לו כן פורע בהריגה, אמר לו אין אני פורע בהריגה, אמר לו אני מקבל עלי, מיד צוה המלך וקרע האגרות הראשונות וכתבו לו אחרות, והלכו לארץ ישראל ובטלו הגזירות..."

במדרש זוטא (ונראה שאליו כיוונו התוספות ומכנים אותו "ירושלמי") רבי מתיא בן חרש שואל: "מנין לדם השרץ שהוא טמא יותר מבשרו?!", והיינו שטומאת דם השרץ חמורה יותר מטומאת בשרו. ואכן שיטת רבי מתיא שדם השרץ מטמא יותר מבשר היא תמונה ביותר. ורשב"י משיב לו שהוא טועה אלא "זה טמא וזה טמא", שחומרת טומאתם היא שווה. ומאידך רבי אלעזר ברבי יוסי הסכים עם רבי מתיא בן חרש, ולכן רבי מתיא בן חרש נישקו, ועל כך כעס רשב"י. והדברים אכן תמוהים, שהרי דם השרץ אינו טמא יותר מבשרו.

ונראה שנוסח זה שבמדרש זוטא מרמז לנו שיש להבין את המעשה שלא כפשוטו. והמעשים מתייחסים למשמעות הסמלית של 'דם השרץ', ובמשמעות הסמלית הזו יתכן ש'דם השרץ' יהיה טמא יותר מבשרו. כדי להבין יותר את כוונת הדברים יש להעמיק בהכרת השקפת עולמו של רבי מתיא.

רבי מתיא בן חרש

וז"ל המעשה המובא באבות דרבי נתן (נוסחא א פרק א):

"מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתיא בן חרש שהיו שניהם יושבים ועוסקין בדברי תורה, פירש ר' יאשיה לדרך ארץ, א"ל ר' מתיא בן חרש רבי מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ? ואף על פי שאתה רבי ואני תלמידך, אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ?"

דרך ארץ' כוונתה לעיסוק בצרכי פרנסה וכדומה. ומדברי רבי מתיא משמע שרבו לא הפסיק מן הלימוד לצרכים של פרנסה הכרחית בלבד, אלא שהוא נשטף בכך, ועל כך הוא מוכיחו. ואם אכן רבו נשטף בכך, נראה שרבו מצא צידוק לעצמו להיות שטוף ברדיפה אחר העושר, לפי האמור במסכת חולין (צב, א):

"זבגפן שלשה שנים (בראשית מ, י), אמר רב חייא בר אבא אמר רב: אלו שלושה שרי גאים (עשירים וקרובים למלכות. רש"י) היוצאים מישראל בכל דור ודור, פעמים ששנים כאן ואחד בארץ ישראל, פעמים ששנים בארץ ישראל ואחד כאן."

כלומר, חכמים ראו צורך שבכל דור יהיו בעם ישראל אנשים עשירים שהם בעלי קשרים טובים עם המלכות, כדי שיוכלו לפעול דברים טובים עבור עם ישראל. ורבו של רבי מתיא רצה לפעול טוב עבור עם ישראל ולהיות אחד מן העשירים האלו, ולכן פירש מלימוד התורה ונשטף בענייני דרך ארץ וברדיפה אחר העושר. הצורך בעשירים קרובים למלכות נחשב לצורך חיוני, ולכן לעשיר שהוא קרוב למלכות הותר להסתפר ולהתלבש כמו גוי למרות האיסור 'לא תלכו בחוקות הגוי' (ראו רמב"ם הלכות עבודה זרה יא, א-ג), וזאת כדי שיפעל טוב עבור עם ישראל. ובמעשה זה רבי ראובן בן אצטרובלי מסמל דמות שכזו, והוא הסתפר כמו גוי והתקרב למלכות, והצליח לבטל במידה מסוימת את הגזירות.

אמנם למרות שרבי מתיא היה תלמיד וראוי שיבטל את דעתו בפני דעת רבו, הוא הוכיח את רבו. ונראה שרבי מתיא חשש שיש בכך דוגמא רעה לתלמידים. ולפי הבנתו עדיף להציג דמות של 'עשיר הקרוב למלכות' כמי שראוי להתרחק ממנו, ונראה שהוא היה מכנה דמות כזו 'שרץ טמא'. ולכך כוונתו כאשר הוא שואל: 'מנין לדם השרץ שהוא טמא יותר מבשרו?'. דין זה אינו נכון כפשוטו, ודם השרץ אינו טמא יותר מבשרו, אך כוונת רבי מתיא למשמעות סמלית, והיינו שגם אם יש הכרח לפנות לעשיר המקורב למלכות (שנמשל בעיניו ל'שרץ טמא') כדי שהעשיר יפעל אצל המלך הגוי דברים טובים עבור עם ישראל, אסור לקבל מיהודי שכזה תמיכה כספית לצורך החזקת בתי מדרש. ו'דם' מוזכר כאן במשמעות של 'דמים' שהיא מילה נרדפת ל'כסף'. וכוונתו, שגם אם הותר להסתייע מן 'השרץ' לצרכים פוליטיים אסור להסתייע ממנו ב'דמים'.

גם במעשה המובא באבות דרבי נתן גם במעשה שמובא במדרש זוטא רבי מתיא בן חרש מתואר כתלמיד צעיר הפונה לגדולים ממנו בחכמה. ונראה שגדולי הדור המבוגרים הכירו בצורך ב'שרי גאים' שהם עשירים הקרובים למלכות ונראים כגויים, ואולי אף הקלו והתירו לקבל מהם 'דמים' לצורך החזקת מוסדות תורה. אך התלמידים הצעירים התנגדו לכך. ודבר זה מרומז בשאלה ששאל התלמיד הצעיר רבי מתיא בן חרש את רשבי: "מנין לדם השרץ שהוא טמא יותר מבשרו?"

ומתחילה סבור היה רשבי שכוונת רבי מתיא בן חרש בשאלתו היא לטומאת דם שרץ ממש, ולכן הוא דחה את דבריו ואמר לו: "זה טמא זה טמא", שטומאתם שווה ודם השרץ אינו טמא יותר מבשרו. אלא שרבי אלעזר ברבי יוסי הבין את הרמז והצטרף לדעת רבי מתיא. ואמנם בנוסח שבבבלי השאלה שנשאלה בדרך היתה: "מנין לדם השרץ שהוא טמא?", ונוסח זה יכול להתבאר הן כפשוטו לדם ממש של שרץ טמא מת, והן במשמעות הסמלית לקבלת 'דמים' (כסף) מעשיר יהודי המתנהג כגוי. וכאשר רבי אלעזר ברבי יוסי ענה לשאלה הוא רצה להתייחס למשמעות הסמלית שלה, ולכן בנוסח שבבבלי הוא 'עיקם פיו' בעת שענה, ובאמצעות עקימת פיו הוא רמז שתשובתו מתייחסת למשמעות הסמלית, שהיא קבלת 'דמים' (כסף) מיהודי שמקורב למלכות ומתנהג כמו גוי, שבעיניו זו פעולה מתועבת ו'טמאה' שאסורה בכל ענין. ורשבי הבין אז את הרמז שרבי אלעזר רמז באמצעות 'עקימת פיו', והתנגד לשיטתו ולכן העניש אותו.

השאלה בענין 'טומאת דם השרץ' נועדה להתמודד עם דמותו של רבי ראובן בן האצטרובלי שמסופר עליו במעשה הנסיעה לרומי. כדי להבין זאת יש להתבונן ולהעמיק במעשים נוספים הקשורים ברבי ראובן בן האצטרובלי.

ראובן בן האצטרובלי

במדרש זוטא מסופר שאם ראובן בן אצטרובלי היה מביא בעצמו את איגרת ההצלה של ביטול הגזירות הוא היה צריך למות. קשר בין מיתה לבין רבי ראובן בן אצטרובלי מוזכר במקומות נוספים. באוצר מדרשים (אייזנשטיין עשרה הרוגי מלכות, עמוד 447) מסופר שמלכות הרשעה גזרה על רבי יהודה בן בבא שימות, ורבי ראובן בן אצטרובלי הציע לו שימות תחתיו, אלא שרבי יהודה בן בבא סירב. ובספר חסידים (מרגליות סימן תרצח) מובא שאם הגויים רוצים להרוג יהודי אחד מתוך שנים, מצווה שעם הארץ יציע שימיתו אותו כמו שרבי ראובן בן אצטרובלי הציע את עצמו למיתה כדי להציל את רבי עקיבא שרבים היו זקוקים לתורתו. והמקור הקדום ביותר הוא הירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג) שם מובא ששני בניו של רבי ראובן בן אצטרובלי היו תלמידים של רבי (יהודה הנשיא), ורבי ראה שמלאך המוות מסתכל עליהם וחורק את שיניו, והבין שברצונו להמיתם, וכדי להצילם הגלה אותם רבי למקום הנקרא 'דרומה', שמה הגלות תכפר עליהם, ובא מלאך המוות ולקחם משם.

המכנה המשותף לכל המעשים האלו הוא קשר בין ראובן בן אצטרובלי או בניו לבין מיתה, והוא מרמז שמי שפירש מהעיסוק בתורה שהיא 'עץ החיים' ועוסק בענייני העולם הזה ובמרדף אחר העושר נמשל למת. אלא שיש הכרח שיהיו אנשים בעולם שירדפו אחר העושר, ורבי ראובן בן אצטרובלי או בניו מוכנים לקחת תפקיד זה עליהם, ולהציל בכך את האחרים מימיתה סמלית ולאפשר להם לעסוק בתורה. 'דרומה' מוזכרת בתלמוד הירושלמי (פסחים פ"ה ה"ג) כמקום של אנשים "גסי רוח ומעוטי תורה", וכאשר בניו של רבי ראובן אצטרובלי הגיעו לשם ולמדו מאורחות חייהם של התושבים ומיעטו בתורה הם נחשבו ל'מתים', וזה בעצם מה שמלאך המוות רצה. וזו גם המשמעות של המסופר בספר חסידים שרבי ראובן אצטרובלי מסר את חייו כדי להציל את רבי עקיבא, וכוונת הדברים היא שהוא לקח על עצמו את תפקיד המרדף אחר העושר במקום רבי עקיבא, וכך יכול היה רבי עקיבא להמשיך ולעסוק בתורה בלבד.

יסוד זה מופיע גם במעשה שבמדרש זוטא. רבי ראובן בן האצטרובלי הוא הדמות של 'עשיר המקורב למלכות' שהסתפר כמו גוי ודיבר עם המלכות והצליח מתחילה לבטל את הגזירה. ובסיפור שבמדרש זוטא הגויים לא חזרו בהם לגמרי מביטול הגזירות אלא שאם רבי ראובן בן האצטרובלי ירצה להשלים את המשימה שהוא החל בה הוא צריך למות. יש בסיפור זה צד של פשטות המעשה, אך יש בו גם סמליות והיא ההצלה שנעשת על ידי עשיר הנראה כמו גוי, יש להתייחס אליה כמו להצלה שנעשתה על ידי 'מתי'. אמנם מי שמלומד בניסים ימצא פתרון לבעיה זו, וכדלקמן.

שיטת רשב"י והעונש של רבי אלעזר ברבי יוסי

שיטת רשב"י מרומזת במעשה המערה (שבת לג, ב) ביציאתו האחרונה מן המערה, שאז כאשר הוא ובנו ראו אנשים שעוסקים בחרישה ובזריעה, בנו כעס עליהם שהם מניחים חיי עולם (לימוד התורה) ועוסקים בחיי שעה והיה 'שורף' את אותם המקומות, ומאידך רשב"י היה 'מרפא' את אותם המקומות, ואמר לבנו שיש כמה סוגי אנשים בעולם, והעולם מוכרח שיהיו בו שני סוגי אנשים, כאלו שצריכים לעסוק בענייני העולם הזה, וכאלו שעוסקים בתורה. הבנה זו מסבירה את ענישת רבי אלעזר בעקבות תשובתו.

כאשר רשב"י ראה שרבי אלעזר ברבי יוסי הוא תלמיד חכם שמזלזל באלו שרודפים אחר העושר, הוא החליט שתפקידו של רבי אלעזר בעולם יהיה להיות מאלו שהוא בו להם, והוא יהיה מאלו שרודפים אחר העושר, שהרי מוכרח שיהיה תפקיד שכזה בעולם. וזו משמעות כוונתו באומרו: "אל יחזור הבן אצל אביו!", והיינו שהאב רבי יוסי ימשיך להיות מגדולי התורה שבדור, ואלו הבן לא ימשיך את דרכו של אביו אלא ירדוף אחר העושר ויהיה מעשירי הדור. ובעיני רשב"י אין זה עונש ממש, משום שצריך גם אנשים כאלו בדור.

ובמדרש זוטא מוסיפים שאחר כך נזכר רשב"י בשבועה שנשבע לרבי יוסי, ואז ה'אסכרה' שסבל ממנה רבי אלעזר עברה למלח שהיה בספינה ודרך על צווארו של רבי אלעזר. ה'אסכרה' היא מחלה שפוגעת בפה, והיא מסמלת את חסימת הפה מלהוציא דברי תורה. וכשרשב"י נזכר בשבועה שנשבע לרבי יוסי, עברה ה'חסימה' מפיו של רבי אלעזר לפיו של אותו המלח שעובד בספינת המסחר.

באותה שעה תלה רבי שמעון עיניו

במדרש זוטא מסופר שבעת שרשב"י החליט ש'חסימת הפה' תעבור מרבי אלעזר ברבי יוסי אל המלח, באותה שעה הוא ראה את השד שלבסוף סייע להם בביטול הגזירות. וגם במדרש וגם במעשה שבבבלי רשב"י מסכים שרק במקום שזקוקים לנס יש להתיר שהצלת כלל ישראל תיעשה על ידי שד, ומשמע שבשאר המקרים ראוי שלא להסתייע בשד. ויש ללמוד מכך שמי שמתייחס ליהודי עשיר המתנהג כמו גוי בתור 'שרץ טמא' או כמו 'שד', רשאי גם כן להסתייע בו לצורך נס של הצלת כלל ישראל. אך ראוי שלא יסתייע בכספו (דמיו) של אותו יהודי לצורך החזקת בתי מדרש, ומשום שלא מדובר בהצלה ישירה של כלל ישראל.

במעשה שבתלמוד הבבלי לא מסופר במפורש שרשב"י חזר והחיה את רבי אלעזר ברבי יוסי, אך המשך המעשה בהצלה שעל ידי השד, מגלה שרשב"י קיבל בעצם את השקפת עולמם של רבי מתיא בן חרש ושל רבי אלעזר ברבי יוסי. ואם כן מתבקש שהוא חזר והחיה את רבי אלעזר ברבי יוסי ואיפשר לו לעסוק בדברי תורה בפיו. ואכן הבבלי מרמז שזה מה שארע, והוא מוסיף ומספר לאחר מכן על הפרוכת של המקדש שאותה ראה רבי אלעזר ברבי יוסי באוצרות הרומאים רומי. ומכאן שלבסוף הבריא רבי אלעזר ברבי יוסי וירד מן הספינה, והוסיף לעסוק בדברי תורה והעיד על הפרוכת שראה ברומי.

אמנם דבר זה רק מרומז במעשה, אך לא כתוב במפורש שרשב"י קיבל לבסוף את שיטתם של רבי מתיא ושל רבי אלעזר ברבי יוסי. וכדי להבהיר ענין זה מקדים הבבלי ומספר, שרבי מתיא בן חרש פגש את רשב"י בעיר רומי ושאל אותו מנין לדם השרץ שהוא טמא, ורשב"י הביא לו את הדרשה שהדם אסור, ותלמידו רבי מתיא פקפקו האם רשב"י החכים לדעת דרשה זו. ובוודאי שתלמידים צעירים לא פקפקו ביכולתו התורנית של רשב"י. אלא כוונתם היתה האם הוא החכים לדעת את הרמז שבשאלה זו, שהיא אינה מתייחסת לדם ממש של שרץ טמא, אלא מרמזת לקבלת דמים (כסף) מיהודי עשיר שמתנהג כמו גוי ונחשב כ'שרץ טמא'. ואז השיב רבי מתיא בן חרש שרשב"י החכים להבין את הרמז, ורשב"י שמע אותו לראשונה מפי רבי אלעזר ברבי יוסי. ואמנם מתחילה הוא כעס עליו אך לבסוף הוא קיבל את שיטת רבי אלעזר ברבי יוסי. וגם למסקנת רשב"י, מותר להסתייע מיהודי עשיר המתנהג כמו גוי שישתמש בקשריו הטובים עם המלכות כדי שיבטלו גזירות מעל עם ישראל, אך אסור לקבל ממנו 'דמים' לצורך החזקת מוסדות תורה.

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שׁוֹ"ת בְּמַרְאֵה הַבְּזֵק

(מתוך ח"ח)

Melbourne, Australia

מלבורן, אוסטרליה
אדר תשס"ט

מנהגי תפילה שהשתנו, חזרה למנהג הקדום

שאלה

בשנה האחרונה אני מכהן כרב בית כנסת אשכנזי בעיר. כמה מן המתפללים בקשו ממני להשמיט מנוסח התפילה כמה קטעים, וטענתם היא שמנהג הקהילה היה שלא לאמר קטעים אלו, ורק לפני כחמש שנים הם נוספו. התוספות הן:

- א. וידוי לאחר שמונה עשרה.
- ב. פיטום הקטורת בסיום התפילה. יש לציין כי מלבד שליח הציבור רוב הציבור כלל לא אומר קטע זה.

תשובה

- א. עיין לעיל **סי' ת** ובשו"ת 'במראה הבזק' **חלק ה סי' יב וחלק ו סי' ב** לגבי השאלה העקרונית של שינוי נוסח התפילה בבית הכנסת.
- ב. גם כאשר נוסח התפילה השתנה, אם השינוי לא נעשה לפי הכללים המותרים - מותר וראוי לחזור לנוסח המקורי¹. כך גם במקרה של הוספות שנוספו. לכן ראוי להשמיט את שתי התוספות ולחזור למנהג הראשון.
- ג. אם כמה מהמתפללים מעוניינים להמשיך לאמר "פיטום הקטורת" בסוף התפילה ולאחריו קדיש דרבנן - יכולים לאומרם, ובלבד שלא יעמדו לפני העמוד, אלא יעמדו במקומם או ליד הבימה. כך יהיה ברור שקטע זה אינו אלא תוספת שהיא רשות, כמנהג קהילות רבות בקבלת שבת וכדומה. וכך גם ימנעו ממחלוקת.
- ד. קדיש דרבנן יאמרו אם יש עדיין עשרה מתפללים, אף אם יחיד בלבד אמר את "פיטום הקטורת"².
- ה. יש להקפיד שכל השינויים יעשו באופן הממעט מחלוקות. השלום עדיף על פני החזרה למנהג המקורי.

---

¹ שו"ת במראה הבזק" חלק ה שם הערה 3, על פי שו"ת ציץ אליעזר.
² שולחן ערוך (או"ח נה, א), משנה ברורה (שם ס"ק ב) וביאור הלכה (סי' קנה בסוף ד"ה ויקבע).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org